

functional overexertion and fatigue, which occur due to heavy congestion. It was noted that overload negatively affect not only on health, but if it is constantly, on the development and state of health. Has been observed that neuroses among left-handed children are more common than their right-handed peers. One of the causes of neuroses is forced relearning children's, and this, in turn, is a strong stress factor. Characterized causes of school failure of left-handed children in the learning activities. Is substantiated that the determination of the causes of the problems in teaching left-handed children will allow experts to reduce the risk of a school disadaptation of this category pupils and timely to schedule and implement the psychological and pedagogical correction of these problems. Keywords: functional asymmetry, higher mental function, left-handed children, educational activities, psyche, spatial visualization ability, disadaptation, cognitive activity.

Відомості про автора:

Чеканська Лариса Миколаївна – завідувач кафедри психології КЗ Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат психологічних наук, доцент.

Статтю подано до друку 12.05.2016

УДК 159.9.018.2:159.922

© І. Г. Андрущенко, 2016

І. Г. Андрущенко (м. Київ)

САМООЦІНКА ОСОБИСТОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Андрущенко І. Г. Самооцінка особистості як компонент особистісно-орієнтованого розвитку в юнацькому віці. У статті розкривається зміст та висвітлено зв'язок між особистісно-орієнтованим розвитком особистості й самооцінкою.

Встановлено, що основним завданням особистісно-орієнтованого розвитку є формування гармонійної та всебічно розвиненої особистості, актуалізації механізмів її саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, які сприятимуть її становленню, як повноцінного члена суспільства. Акцентовано увагу на розрізненні образів «Я-реальне» і «Я-ідеальне».

Обґрунтовано, що особистісно-орієнтований розвиток в юнацькому віці базується на адекватній самооцінці, що дає можливість критично оцінювати свої індивідуальні особливості і потенційні можливості.

Представлені результати кількісного дослідження самооцінки особистості юнацького віку, її виміри за методикою «Знаходження кількісного виразу рівня самооцінки» (автор: С. А. Будассі), основою якої є уявлення про міру відмінності між Я-реальним і уявленням про особистісний ідеал; визначено кореляційні зв'язки між цими двома показниками та встановлено коефіцієнт самооцінки, який вказує з одного боку на переважання в досліджуваних позитивної самооцінка, яка майже в половині з них є завищеною. Разом з тим, у значної частини досліджуваних спостерігається тенденція до негативного оцінювання себе та заниженої самооцінки, що вимагає проведення корекційної роботи. Тому розвиток позитивної адекватної самооцінки різного рівня за різними сферами діяльності є перспективною задачею особистісно-орієнтованого розвитку особистості юнацького віку, що в майбутньому значно підвищить якість її життя.

Ключові слова: самооцінка, адекватна самооцінка, завищена самооцінка, занижена самооцінка, особистісно-орієнтований розвиток, Я-реальне, Я-ідеальне, Я-концепція, саморозвиток, самосвідомість.

Постановка проблеми. Сучасний ритм життя суспільства вимагає всебічного розвитку особистості хлопців і дівчат для успішної адаптації в ньому. Існує прямий зв'язок між ефективністю життєдіяльності особистості і рівнем її самооцінки. Людина ніколи не досягне більше того, що дозволяє самооцінка її можливостей, і, якщо особистість хоче вийти на новий рівень досягнень, то необхідно підняти рівень її самооцінки.

Метою статті є теоретичний та емпіричний аналіз самооцінки особистості. Визначення взаємозв'язку самооцінки з особистісним розвитком.

Аналіз наукових досліджень. Самооцінка була і є важливим інструментом особистісно-орієнтованого розвитку особистості. Такі вчені як Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, І. С. Кон, Дж. Мід, Ф. Перлз, В. В. Столін, І. І. Чеснокова, Є. В. Шорохова та ін. займались дослідженням самооцінки з точки зору її впливу на діяльність людини. Вони наголошували на зв'язку самооцінки з "Я-образом" та "Я-концепцією", засобом формування яких і виступає самооцінка. Вивченням взаємозв'язку самооцінки з мотивацією досягнення займались Дж. Аткинсон, Р. Нігард, Д. Макклелланд, М. Фізер, Х. Хекхаузен, К. Шнайдер. Самооцінка також розглядається в аспекті її впливу: на процес навчання В. В. Давидовим, А. К. Марковою, А. І. Захаровою; на процес формування особистості Л. І. Божович, Л. С. Славіною; як засіб регуляції міжособистісних відносин І. С. Коном, Є. І. Савонько; як різновид рефлексивної діяльності людини О. С. Анісімовим та іншими дослідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісно-орієнтований розвиток передбачає, що «...всі психічні процеси, властивості і стани розглядаються як належні конкретній людині» [7, с. 75], «залежать від індивідуального і суспільного буття людини і визначаються його закономірностями» [14, с. 26]. Це означає, що ціллю особистісно-орієнтованого розвитку є «гармонійне формування і всебічний розвиток особистості, повне розкриття її творчих сил, розкриття власного «Я» як неповторної індивідуальності, становлення себе як суб'єкта життєдіяльності, підтримання і розвиток особистості в людині, закладення в ній механізмів саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, які сприятимуть її становленню, як активного члена суспільства» [17, с. 416].

Самооцінка, тобто оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і усвідомлення свого місця серед інших людей, є регулятором поведінки людини і визначає ефективність її особистісного розвитку.

Г. Валіцкас та Ю. Гіпенрейтер розглядають самооцінку як продукт віддзеркалення суб'єктом інформації про себе у співвідношенні з певними цінностями і еталонами, що існує в єдності афективного і когнітивного, усвідомлюваного і неусвідомлюваного, реального і демонстрованого компонентів, загального і часткового [5, с. 45].

Кожна людина постійно використовує самооцінку для регуляції власної поведінки, прийняття рішень. Це виявляється в оцінці свого потенціалу, використанні можливостей, які надаються певною сферою діяльності, і які розглядаються як окремо, так і в сукупності.

За В. Б. Абдрахмановою, у розвитку самосвідомості самооцінка займає особливе місце, вона є підставою формування певного оцінного ставлення до себе, своїх здібностей, продуктів діяльності та ін. [1, с. 138-142].

І. С. Кон, вважає, що самооцінка – це своєрідні когнітивні схеми, які узагальнюють минулий досвід особистості й організують нову інформацію щодо даного аспекту «Я» [10].

Б. Г. Ананьєв висловив думку, що найбільш складним і багатограним компонентом самосвідомості є самооцінка [2].

А. В. Захарова (1993, 1998) досліджує процес формування самооцінки та виділяє операційний і особистісний аспекти аналізу. Вона вважає, що структуру самооцінки потрібно розглядати в єдності когнітивного та емоційного аспектів. Нею була запропонована структурно-динамічна модель самооцінки та приведені наукові дані про взаємодію самооцінки з іншими психічними явищами [8, с. 12-14].

Самооцінка визначає ставленням до себе або до окремих своїх якостей, тобто прийняття себе і є невід'ємною складовою Я-концепції особистості. Я-концепція – це сукупність всіх уявлень індивіда про себе, поєднана з їх оцінкою, а описова складова Я-концепції – образ Я або картина Я. Тому Я-концепція визначає не просто наповнення індивіда, а його думки про себе, як він дивиться на свою життєдіяльність і можливості саморозвитку [4].

Я-концепцію досліджували такі психологи як Р. Бернс, У. Джемс, Ч. Кулі, Ч. Осгуд, Дж. Мід, Дж. Роттер та інші.

Так Р. Бернс зазначає, що образ-Я і самооцінка піддаються лише умовному концептуальному розрізненню, оскільки в психологічному плані вони нерозривно пов'язані між собою. Загальну Я-концепцію можна розглядати як сукупність оцінок та установок спрямованих на себе, так як оцінка свого Я і його образу спонукають індивіда до певної поведінки [3].

Основні модальності само установок за Р. Бернсом:

1. Реальне Я – є уявленнями про те, яким індивід є насправді. До даної модальності входять установки, пов'язані з тим, як він сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статус.

2. Дзеркальне (соціальне) Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, як його бачать інші.

3. Ідеальне Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати [3].

В. В. Столін відзначає, що аналіз підсумкових продуктів самосвідомості, які виражаються в структурі уявлень про самого себе, «Я-Образ», або «Я-Концепція» здійснюється або як пошук видів і класифікацій образів «Я», або як пошук «вимірів» цього образу. Найбільш відомим розрізненням образів «Я» є розрізнення «Я-Реальне» і «Я-ідеальне», яке так чи інакше присутнє вже в роботах У. Джемса, К. Левіна, К. Роджерса, З. Фрейда і багатьох інших [12].

За допомогою Я-ідеального здійснюється відносна оцінка різних дій; можливо, що ідеальний образ впливає на наміри, а не на дії. Тому можна співвіднести це поняття ідеального образу з тим, що А. Адлер називає метою або планом життя [14].

Ідеальне-Я – це те, яким себе бачить індивід в своїй ірраціональній уяві та нав'язаний образ власного «Я» невротичною гордістю. Я-реальне – це сила, що спонукає індивіда до росту і самореалізації, за допомогою якої суб'єкт досягає повної ідентифікації і допомагає знайти себе [15].

Л. В. Кондрашова вважає, що «В міру наростання процесу глобалізації і пов'язаного з ним переходу до нових науково-інформаційних технологій відбувається зміна самої парадигми людського прогресу, суттю і основним виміром якого стає розвиток та саморозвиток особистості» [11, с. 5].

Саморозвиток свідомо діяльність направлена на реалізацію людиною себе як особистість [13, с. 8]. Саморозвиток забезпечується адекватною самооцінкою, критичним аналізом своїх індивідуальних особливостей і потенційних можливостей, знаходиться в нерозривному зв'язку з особистісно-орієнтованим розвитком, який не тільки підкріплює, а й розвиває процес формування особистості.

Реалізація самопізнання при наявності необхідного рівня самоусвідомлення, формування самооцінки і прийняття рішення, роботи над собою, постановка цілі саморозвитку і розробка індивідуальної програми самоорганізації і є основними етапами процесу саморозвитку індивіда.

Продуктом внутрішньо особистісного утворення самосвідомості є уявлення про себе, що детермінує поведінку людини, і визначає напрямок її діяльності та взаємодію з людьми в ситуаціях вибору, і є складовою «Я-концепції». Знання про себе і самооцінка є головними аспектами «Я-образу». Пізнання людиною себе і того, що в ній розкривається, стає об'єктом її емоцій та оцінок, предметом розвитку її стійкої, позитивної й адекватної самооцінки. Неможливо повністю пізнати себе і не все в самооцінці є об'єктивно усвідомленим; деякі аспекти «Я-образу» залишаються неусвідомленими.

Результати емпіричного дослідження. Для визначення самооцінки в нашому дослідженні ми використали методика «Знаходження кількісного виразу рівня самооцінки» С. А. Будассі, яка була розроблена на основі уявлення про міру відмінності між Я-реальним і Я-ідеальним [18]. Методика визначає рівень та адекватність самооцінки як відношення між "Я реальним" і "Я ідеальним".

Респондентами проведеного дослідження виступили студенти першого та другого курсів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, інженерно-педагогічного факультету в кількості 78 осіб.

Кожна людина має певне уявлення про себе і, як правило, вона вважає особисту оцінку своїх індивідуальних якостей істинною, незалежно на чому вона ґрунтується: на об'єктивному знанні чи на суб'єктивній думці.

Самооцінка особистості може формуватися за допомогою двох способів: 1) результати своєї діяльності зіставляються з рівнем початкових домагань; 2) порівняння своїх якостей з якостями інших людей.

Самооцінка завжди буде мати суб'єктивний характер незалежно від того, чи в її основі лежать інтерпретації суджень інших людей чи власні уявлення людини про себе, її культурні стандарти, індивідуальні ідеали. Показниками самооцінки виступатимуть рівень і адекватність. Адекватність самооцінки виражає рівень уявлень людини про себе з точки зору об'єктивного обґрунтування цих уявлень і сприяє внутрішній узгодженості особистості. Міра усвідомлення реальних та ідеальних уявлень про себе визначає рівень самооцінки. Відчуття власної повноцінності, позитивне ставлення до себе, прийняття себе, самоповага впливають на формування позитивної самооцінки. Негативне ставлення до себе, неприйняття своєї індивідуальності, відчуття власної неповноцінності призводять до формування заниженої самооцінки. Зіставлення образів Я-реального і Я-ідеального активно впливає на формування самооцінки. Досягнення в житті характеристик відповідних ідеалу, буде впливати на формування високої самооцінки. Неспроможність подолати розрив між характеристиками «Я-ідеального» і «Я-реального» буде сприяти формуванню низької самооцінки. Ставлення людини до себе визначається залежно від рівня домагань, мотивацій та емоційних особливостей особистості. Самооцінка визначає інтерпретацію набутого досвіду людини та її очікування від себе та оточуючих по відношенню до себе.

За результатами методики рівень самооцінки визначається коефіцієнтом рангової кореляції і може перебувати в інтервалі від -1 до +1. Результати дослідження свідчать про те що 32% студентів має коефіцієнт від -0,37 до +0,37 (при рівні достовірності рівному 0,05), що є наслідком слабкого зв'язку між уявленнями студентів про якості свого ідеалу і реальними якостями своєї особистості й показником слабо сформованого уявлення індивіда про Я-ідеальне і, як наслідок, слабкого зв'язку з Я-реальним.

Позитивний зв'язок між Я-ідеальним і Я-реальним виявився в 68% респондентів, про це свідчить значення коефіцієнта кореляції в межах від +0,38 до +1, що є показником адекватної позитивної самооцінки. Адекватна самооцінка, забезпечує визнання людиною як своїх переваг, так і тих якостей, що на перший погляд здаються недоліком. Вона виражається через позитивні якості особистості, які лежать в основі формування необхідного досвіду і відповідних знань. Впевненість в собі дозволяє людині регулювати рівень домагань і правильно ставиться до своїх можливих помилок. Впевнену людину відрізняють рішучість, твердість, уміння знаходити і приймати рішення, послідовно їх реалізовувати. Впевнена людина спокійно і конструктивно відноситься до допущених помилок, аналізуючи їх причини, щоб по можливості не повторити їх знову. Розвивати адекватну самооцінку можна на основі самопізнання. Пізнавши і оцінивши себе, людина може більш свідомо, а не стихійно керувати своєю поведінкою і успішно займатися саморозвитком.

Показники рангової кореляції знаходяться в межах від +0,39 до +0,89 у 47% респондентів і чим ближче показник до +1 тим яскравіше виражається тенденція до завищеної самооцінки. Завищена самооцінка виявлена у 15% досліджуваних – значення їх рангової кореляції знаходиться в межах від +0,9 до +1 і виражає неадекватно завищену самооцінку. Люди із завищеною самооцінкою схильні до переоцінки своїх можливостей, вони ставлять перед собою завищені цілі, ніж ті, які можуть реально досягти. Здорові якості особистості: гідність, гордість, самолюбство – перероджуються в зарозумілість, марнославство, егоцентризм. Неадекватна самооцінка своїх можливостей і завищений рівень домагань обумовлюють самовпевненість й відмову собі в праві на помилки. Розвиток зайвої самовпевненості може виступати наслідком відповідного стилю виховання в сім'ї та школі. Занижена схильність до самоаналізу, є причиною відсутності будь-якого самоконтролю і, як наслідок, є прийняття помилкових рішень та невиправданий ризик. Відсутність або недостатня потреба в самовдосконаленні ускладнює включення їх в процес особистісно-орієнтованого розвитку.

Негативний зв'язок між Я-ідеальним і Я-реальним знаходиться в межах кореляції від -0,38 до -1 – таких студентів 9%. Це свідчить про невідповідність або розбіжність уявлень людини про те, якою вона хоче бути, і тим, яка вона в реальності. Цю невідповідність пропонується інтерпретувати як занижену самооцінку. Чим ближче коефіцієнт до -1, тим нижча самооцінка. Особистість із заниженою самооцінкою зазвичай ставить перед собою більш низькі цілі, ніж ті, які може досягти, через постійне почуття невдачі та надмірної невпевненості в собі. Невпевненість, часто об'єктивно необґрунтована, і є стійкою якісною характеристикою особистості та веде до формування у людини таких рис як покірність, пасивність, "комплексу неповноцінності". Це відображається і в зовнішньому вигляді людини: голова втягнута в плечі, хода нерішуча, похмура, не усміхнена. Навколишні іноді приймають таку людину за сердиту, злу, неконтактну і наслідком цього стає ізоляція від людей, самотність. Подолання невпевненості через процес саморозвитку ускладнено через зневіру людини в своїх можливостях.

Висновок. Таким чином, у процесі проведення теоретичного й емпіричного дослідження нами визначено, що особистісно-орієнтований розвиток в юнацькому віці базується на адекватній самооцінці, яка дає можливість критично оцінювати свої індивідуальні особливості і потенційні можливості.

Разом з тим, у значної частини досліджуваних спостерігається тенденція до негативного оцінювання себе та заниженої самооцінки, що вимагає проведення корекційної роботи. Тому розвиток позитивної адекватної самооцінки різного рівня за різними сферами діяльності є

перспективною задачею особистісно-орієнтованого розвитку особистості юнацького віку, що в майбутньому значно підвищить якість її життя.

Література

1. Абдрахманова З. Б. Зависимость самооценки от интраличностного и интерличностного сравнения детей / З. Б. Абдрахманова // Вопросы психологии. – 1975. – Вып. № 5. – С. 138-142.
2. Ананьев Б. Г. К постановке проблемы детского самосознания / Б. Г. Ананьев // Известия АПН РСФСР. – 1948. Вып.18. – С.111–115.
3. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. - М.: Прогресс. – 1986. – 367с.
4. Большой психологический словарь / [ред. Мещерякова Б. Г., В. П. Зинченко]. – СПб. 2004.
5. Валицкас Г. К. Самооценка у несовершеннолетних правонарушителей / Г. К. Валицкас, Ю. Б. Гиппенрейтер // Вопросы психологии. – № 1. – 1989. – С. 45–54.
6. Дистервег А. Ф. В. Избранные педагогические сочинения / А. Ф. В. Дистервег [сост. В. А. Ротенберг], [общ. ред. Е.Н. Медынский]. – М.: Учпедгиз, 1956. – 374 с.
7. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособ. / В. И. Загвязинский. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 246 с.
8. Захарова А. В. Структурно-динамическая модель самооценки / А. В. Захарова // Вопросы психологии. – № 1. – 1989. – С. 5–14.
9. Кессиди Ф. Х. Сократ / Ф. Х. Кессиди [2-е изд., доп.]. – М.: Мысль, 1988. – 220 с.
10. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М.: 1978. – С. 367.
11. Кондрашова Л. В. Гуманизация технологии обучения студентов в высшей школе / Л. В. Кондрашова // Матеріали Першої міжнародної науково-методичної конференції «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи». – К.: НТУУ «КПІ». – 1999. – С. 42–45.
12. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1983. – 284 с.
13. Университет 21 века: достижения, перспектива, стратегия развития //Материалы межвуз. научно-практ. конференции, посв. 50-летию ЯГУ 2-3 февраля, 2006 г.
14. Фресс П. Экспериментальная психология / П. Фресс, Ж. Пиаже – М., 1975.
15. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию / К. Хорни; [пер. с англ.]. – СПб.: Вост. - Евр. ин-та психоанализа; Б. С. К., 1997. – 316 с.
16. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе Д. В. Чернилевский [Учеб. пособ. для вузов]. – М., 2000. – 212 с.
17. Шорохова Е. В. Психологический аспект проблемы личности / Е. В. Шорохова// Теоретические проблемы психологии личности. – М.: Наука. – 1974. – № 3. – С. 3–34.
18. <http://psycabi.net/testy/527-test-na-samootsenku-lichnosti-ya-realnoe-ya-idealnoe-metodika-budassi-issledovaniya-ya-kontseptsii>

Андрущенко И. Г. Самооценка личности как компонент личностно-ориентированного развития в юношеском возрасте. В статье раскрывается содержание и освещены связи между личностно-ориентированным развитием личности и самооценкой.

Установлено, что основной задачей личностно-ориентированного развития является формирование гармоничной и всесторонне развитой личности, актуализация механизмов ее

саморозвиття, самореалізації, самосовершенствования, способствующие ее становлению, как полноценного члена общества. Акцентируется внимание на различии образов «Я-реальное» и «Я-идеальное».

Обосновано, что личностно-ориентированное развитие в юношеском возрасте базируется на адекватной самооценке, что дает возможность критически оценивать свои индивидуальные особенности и потенциальные возможности.

Представлены результаты количественного исследования самооценки личности юношеского возраста, ее измерения по методике «Нахождение количественного выражения уровня самооценки» (автор С. А. Будасси), основой которой является представление о степени различия между Я-реальным и представлениям о личностном идеале; определены корреляционные связи между этими двумя показателями и установлен коэффициент самооценки, который указывает с одной стороны на преобладание в исследуемых положительной завышенной самооценки. Вместе с тем, у значительной части исследуемых наблюдается тенденция к негативному оцениванию себя и заниженной самооценке, что требует проведения коррекционной работы. Поэтому развитие положительной адекватной самооценки разного уровня по разным сферам деятельности является перспективной задачей личностно-ориентированного развития личности юношеского возраста, что в будущем значительно повысит качество ее жизни.

Ключевые слова: самооценка, адекватная самооценка, завышенная самооценка, заниженная самооценка, личностно-ориентированное развитие Я-реальное, Я-идеальное, Я-концепция, саморазвитие, самосознание.

Andruschenko I. G. Self-esteem personality as a component personally oriented development in adolescence. In the article reveals the content and highlights the connection between personality-oriented development personality and self-esteem.

It is established that the main task personally oriented development is the formation of a harmonious and fully developed personality, updating mechanisms of self-development, self-improvement, which will contribute to its emergence as a full member of society. The attention to distinguishing images "I am real" and "I am perfect."

Proved that personality-oriented development in adolescence based on adequate self-esteem, which makes it possible to critically assess their individual characteristics and potential.

The results of the quantitative study of self-identity youth, its dimensions by the method of "Finding the quantitative expression level of self-esteem" (author: SA Budassi), which is the basis of the idea as the difference between self-perceptions of real and personal ideal; defined correlation between the two and has a self-esteem factor that points from one side to the predominance in the study of positive self-esteem, which is almost half overestimated. However, large part of the studied trend to negative evaluation of themselves and low self-esteem which requires of correction work. Therefore, the development of positive self-esteem different levels adequate for the different areas are promising task-centered personality of youth in the future will greatly enhance the quality of life.

Keywords: self-esteem, adequate self-esteem, high self-esteem, low self-esteem, personality-oriented development, I am real, I am perfect, self-concept, self-development, self-awareness.

Відомості про автора:

Андрущенко Інна Григорівна – аспірант кафедри політичної психології та соціально-правових технологій факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 10.05.2016